

SÁMEDIGGI

Sámediggiráđđelahttu Sametingsrádsmedlem

Kommunal- og distriktsdepartementet

DIN CUJ./ DERES REF: MIN CUJ / VÅR REF: BEAIVI / DATO:
23/6276-33 30.11.2023

Sámedikki cealkámuš digitaliserenstrategiijai

Norsk versjon under.

Digitaliserema sáhtta váikkuhit sámi servodaga eará ládje go stuorraservodaga váikkuhuvvo, nu go eará unnitloguálbmogat vásihit. Digitaliserema mielddisbuktá mánggageardán diehtolassáneapmi servodagas. Dat mii lea hástalus sámi servodahkii dán dáfus lea ahte diehtobuvttadus ovddimuš dáhpáhuvu stuorraservodagas, ja ahte sámi servodat báhcá maŋis digitála ovddeamis go ii gávdno dieđut min birra. Sámediggi háliida nannet dieđuháhkama, seamma áiggis go lea diehtohálddašeami mii buktá buriid bohtosat sámi servodahkii. Otná dili lea nu ahte dat ii lea jáhkemeahtun ahte sámi gielaide bohteáiggi lea sorjajaš dasa ahte goanstajierbmi sáhtta gulahallat sámegillii. Seammás lea várra ahte goanstajierbmi mat eai leat vuodđuduvvon máhtolaš giellamodeallain rivde sámegielaide nu ahte daid eai šat dovdda. Dasa lassin bohte oamastančuolmmat mat guske kulturárbbi, teavstta, vuoignaduoji ja sullasaš áššiide, ja maiddái sámi iešmearridanvuoigatvuođa čadnon daid hálddašeapmái ja ovdáneapmái. Danin lea dehálaš gávdnit balánsa mii dagaha ahte dieđuid sáhtta olahit, ja seammás fuolaha sámi giella, kultuvra ja iešmearrideapmi.

Dákkár balánsa sáhtta olahit jus ráhkada ehtalaš njuolggadusat goanstajierbmi dieđuid geavaheapmái, gos váldá vuhtii kultuvrralaš ja ehtalaš áššit. Sámi servodat berrešii leat fátmastuvvon nu ollu go vejolaš sihke dain ovdáneamis ja goanstajierbmit politihkalaš muddema, nu ahte goanstajierbmit ipmirdit ja nannet sámi gielat, kultuvrralaš girjjálašvuođa doahttala sámi servodaga oamastanrievtti dieđuide. Dat lea dehálaš ovddeidit dihtomielalašvuohta, ehtalaš doaimma ja váikkuhuvvon servodagaid oasálastin jus galgá čovdit daid hástalusaid ja sihkarastit ahte goanstajierbmi šaddá positiivvalaš fápmu kultuvrralaš ovdasteaddjái ja diehtoamasteapmái. Dákkár deastta ferte váldot álggu rájes juo, nu ahte sihkarastá sámi giella ja kultuvra bohteáiggis.

Álgoálbmogiid sorjjasmeahtunvuođa dieđuid ektui lea vuđđon UNDRIP:s, ja sáhtta čohkket guokte prinsihpaide: ahte álgoálbmogat ieš galge jođihit barggu mii guoská álgoálbmogiid dieđuide (mii dálá áigge dávjá lea stádaid statistihkkaguovddážat ovdasástáduš), ja ahte álgoálbmogat galge hálddašit iežasat dieđuid. OCAP-prinsihpat (eaiggádeami, bearráigeahččan, beassanlobi ja hálddašeapmi) soaitá leat okta máđii diehtosorjjasmeahtunvuhtii. Digitaliserema nanne sámiid háhkanvejolašvuohta dieđuide ieža álbmoga birra, ja nanne olámuttolašvuođa dieđuide, kultuvrii ja gillii.

Goanstajierbmi sáhtta leat guovddáš oasi sámi servodaga digitaliseremis, muhto dat ovdeha nanu diehtovuodđu goanstajierbmiide. Sámediggeráđđi oaivvilda ahte guovddáš sámi diehtobánku livčče ávkkálaš, gos gávdno sihke gielalaš dieđut ja eará dieđut mat sáhtte leat ávkkálaččat boahtteáigge digitaliseremis.

Sámediggi dáhttu láchit dutkama goanstajierbmiide ja daid geavaheapmi, ii dušše giellamodeallaide, muhto maiddá goanstajierbmiid oktavuoda eará servodatsuorggit gaskkas, omd. dat politihkalaš, sosiála ja erenoamážit kultuvrralaš surggiin. Dá ángiruššama gáibida nanu etihkalaš vuodu dutkamis, gos kultuvrralaš ja etnalaš áššit váldo vuhtii, ahte sámi servodat fátmastuvvo diehtoháhkamii, dutkamii, diehtohálddašeapmái, njuolggadusaid hábmemii, ja ahte oamasteapmi ja háhkanvejolašvuoda dieđuide čielggaduvvo. Danin Sámediggi háliida doarjjut dutkama sihke goanstajierbmiid ásaheapmái, daid geavaheapmi, ja maiddá makkár ehtalaš árvoštallamat berrešit leat goanstajierbmiin ovdáneapmi vuodus.

Sámediggi ii hálit ásahit “kontrolla” dahje rádjat sámi dieđuid nu ahte earát eai sáhte geavahit daid. Sámi diehtobánkkus sáhtsáii gávdnit earret eará gielladieđuid, digitaliserejuvnon materiála, digitaliserejuvnon historjjálaš materiála ja duođaštahtti dieđuid sámiid ja sámi servodaga birra. Dán hárrái Sámediggi háliida dadjamuš makkár dieđut čoggojuvnot ja movt daid galgá hálddašit. Dakkár sámi diehtobánku sáhtta láchččet goanstajierbmiid ovdáneapmi, ja veahkehit nannet diehtovuodu sámi servodaga birra, ja nannet eavttuid main árbevirolaš máhtu joavdá buolvvas bulvii.

Sámi servodat boahtá vásihit erenoamáš hástalusat digitaliserema ektui, go ii gávdno ođasmáhtton álbmotlogu mas gávdno ovttaskas sámi identitehta. Dá boahtá váikkuhit sámi servodaga eavttut digitaliseremis, go ii lea vejolaš čadnit dieđut sámiide. Dá sáhtta goazahit digitaliserema sámi servodagas, erenoamážit almmolaš suorggis, go ii lea vejolaš čadnit oktii hálddahusdieđut seammá ládje go stuoraservodagas. Viidáset dat sáhtta váikkuhit makkár ovdamunit sámi servodat sáhtta oážžut digitaliseremis, go almmolaš suorggi ii sáhte ávkkástallat digitaliserema bohtosiiguin ovttaskas dásis.

Etnalaš registrerema álbmotregistaris lea gažaldat mas lea historjjálaš oasit, ja lea issoras mánggaide. Dan dihte Sámedikki dievasčoahkkin ii lea dáhtton dakkár registrerema. Muhtto, dat gávdnojit mánga vuogit movt sáhtta čoggit ávkkálaš dieđuid otná lága siskkobealde, nu guhká go lea ulbmil sihkkarastit ahte sámiid vuoigatvuodát ollašuvvot almmolaš suorggis. Danin Sámediggi lea barggu man ulbmil lea ahte almmolaš bálvalusfáilit sáhte registreret geavaheaddjit, gos ulbmil lea sihkkarastit sámiid vuoigatvuodát ollašupmi almmolaš suorggis. Mánáidsuodjalus lea ovdamearka bálvalusas mas ferte ja berre registreret mánát main leat sámi giella ja kultuvrralaš gullevašvuhta, nu ahte sáhtte váldit vuhtii mánáid vuoigatvuhta bajásšaddat sin gielain ja kultuvrrain. Dá lea vejolašvuhta man Diehtobearrágeahčču oaivvilda sis lea, muhto eai daga dan odne.

Sámediggi lea bivdán Norgga olmmošvuoigatvuodaásahusa (NiM) bagadallat makkár lágiin sáhtta ráhkadit dakkár bajilgova mii doahttala otná lágaid, omd. iešdovddidahttin gažaldagaiguin. NiM lea dieđihan ahte sii galge ovddidit dakkár evttohusa, ja maiddá bajilgova dain bálvalusain gos dakkár gažaldagat sáhtta geavahit. Sámediggi boahtá váldit dán ášši viidáset, ja bivdá ráđdehusa veahki bijahit dán doibmii. Dakkár dieđuid čogganeari iešguđet bálvalusain sáhtta maid šaddat ávkkálaš dieđut statistihkas.

Sámedikki ovddit digitaliserenstrategiija čájehii makkár dárbbu lei digitaliseret Sámedikki bálvalusat, ja dá lea čuovvuluvvon earret eará Doarjjadikki ásaheapmin ja eará digitála bálvalusaiguin. Dán ángiruššama dihte Sámediggi dáhttu geavahit goanstajierbmi siskkáldas effektiviserema dihte, omd. doarjjahálddašeami automatiserema čađa.

Sámediggi galgá ođasmahttit iežas digitaliserenstrategiija, ja háliida deattuhit sámi diehtosorjjasmeahtunvuoda, barggu goanstajierbmiin, giellamodeallaid ovddideami ja Sámedikki siskkáldas effektiviserema. Strategiija galgá maiddá čájehit makkár gelbbolašvuhta lea dárbbalaš olahit dán ulbmil, movt Sámediggi galgá doarjjut goanstajierbmidutkama ja movt sámi servodat galgá ávkkástallat goanstajierbmi ovdáneamis. Sámediggi galgá ain bargat dan ala ahte stuora teknologijafitnodagat rahppet gáldokodaid nu ahte unnit gielat maid beset giellatekno-márkanii. Sámedikkis lea vuordamuš ahte maid ráđdehus bargá dasa ahte stuora teknologijafitnodagat rahppet gáldokodaid.

Sámedikkis lea čielga vuordamuš ahte ráđdehusa digitaliserenstrategiija váldá vuhtii sámi diehtosorjjasmeahtunvuoda, ahte strategiija láchčá sámi jođiheapmi bargguin gos sámi dieđuid meannuduvvojit ja hálddašuvvojit. Ráđdehus sáhtta geahppudit dahje dusttodit daid hástalusat mat váikkuhit sámi servodaga otne, ja veahkehit válbmet sámi servodaga boahtteáigái. Sámi ovddasteapmi dain institušuvnaiguin gos dieđut sámiid birra ráhkaduvvojit ja čogganit almmolaš suorggis sáhtta leahkit buorre águ sámi diehtosorjjasmeahtunvuhtii. Digitaliserenstrategiija ulbmil berre fátmastit prinsihpat mat leat sámi diehtosorjjasmeahtunvuoda vuodus.

1. Sámediggi bivdá ráđđehusa, ovttas Sámedikkin, ráhkadit strategiija movt sámi diehtosorjjasmeahttuvuohta sáhtta ollašuvvat.
2. Sámediggi bivdá ráđđehusa fátmmastit sámi servodaga, giella ja kultuvrra goanstajerbmiángiruššamis, earret eará dutkamis ja máhttobirrasa nannemis.
3. Sámediggi dáhttu searvat ráđđehusa ángiruššama goanstajerbmedutkámii. Dan dáfus Sámedikki dárbaša ruhtadeapmi sierra doaimmaid ja gaskaomiide, nu ahte sáhtta čuovvulit ángiruššama.

Sametingets innspill til digitaliseringsstrategien

Digitaliseringen kan påvirke det samiske samfunnet på andre måter enn storsamfunnet. Dette er noe mange minoriteter erfarer. Digitaliseringen medfører en mangedobling av data i samfunnet. Det som er utfordringen for det samiske samfunnet er at informasjons- og dataproduksjonen først og fremst skjer i storsamfunnet, og at det samiske samfunnet blir hengende etter i den digitale utviklingen fordi det finnes lite data om oss tilgjengelig. Sametinget ønsker å bidra til større datatilfang, samtidig som dette balanseres med at dataen forvaltes til det beste for det samiske samfunnet. Slik utviklingen er i dag er det ikke usannsynlig at fremtiden til samiske språk avhenger av at KI også kan kommunisere på samiske språk. Samtidig er det en overhengende fare for at KI som ikke bygger på kunnskapsbaserte språkmodeller bidrar til å endre de samiske språkene til ugjenkjennelige. I tillegg kommer problemstillinger knyttet til eierskap til kulturarv, tekst, åndsverk og lignende, og samenes selvbestemmelsesrett knyttet til forvaltning og utvikling av disse. Derfor handler det om å treffe en balanse som både tilgjengeliggjør data til den digitale utviklingen, men som samtidig bidrar til å ivareta samisk språk, kultur og selvbestemmelse.

Et grep for å treffe en slik balanse kan være gjennom å utvikle etiske retningslinjer for bruk av data til kunstig intelligens, hvor en tar hensyn til kulturelle og etiske forhold. Det samiske samfunnet bør så langt det er mulig være med på utviklingen og den politiske reguleringen av kunstig intelligens, slik at kunstig intelligens forstår og styrker samiske språk, kulturelt mangfold, og samtidig ivaretar det samiske samfunnets eierskapsrettigheter til data. Det er viktig å fremme bevissthet, etiske praksiser og deltakelse fra berørte samfunn dersom en skal løse disse utfordringene og sikre at kunstig intelligens blir en positiv kraft for kulturell representasjon og dataeierskap. Disse hensynene må tas fra starten av, for å sikre at samisk språk og kultur ivaretas for fremtiden.

Grunnlaget for urfolks datasuverenitet finnes i UNDRIP, og kan oppsummeres i to prinsipper: at urfolk selv skal lede arbeid knyttet til urfolksdata (som for tiden ofte er statlige statistikkbyråers ansvar), og at urfolk skal forvalte sine egne data. OCAP-prinsippene (eierskap, kontroll, tilgang og forvaltning) kan være en vei til datasuverenitet. Digitaliseringen utfordrer det samiske samfunnets datasuverenitet, siden det ikke finnes en myndighet som kan kontrollere eller forvalte data som omhandler samer. Samtidig gir digitaliseringen en mulighet for å styrke samers tilgang til data om sitt eget folk, og i større grad tilgjengeliggjøre både informasjon, kultur og språk.

Kunstig intelligens kan spille en sentral rolle i digitaliseringen av det samiske samfunnet, og Sametinget har ambisjoner om å legge til rette for og styrke datagrunnlaget for bl.a. samiske språkmodeller. Sametingsrådet mener at en sentral samisk databank, vil være nyttig i den fremtidige digitaliseringen.

Sametinget vil legge til rette for forskning på kunstig intelligens og bruken av den, ikke bare på språkmodeller, men også på forholdet mellom KI og andre samfunnsfelt, eksempelvis det politiske, sosiale og ikke minst det kulturelle feltet. Denne innsatsen fordrer et solid forskningsetisk grunnlag, hvor en tar kulturelle og etniske hensyn, inkluderer det samiske samfunnet i datainnsamling, forskning, behandling av data, i utviklingen av retningslinjer, samt at eierskap og tilgang til dataene blir avklart. Sametinget vil derfor støtte opp om forskning både om innføring og bruk av kunstig intelligens, i tillegg til hvilke etiske hensyn som bør tas i utviklingen av kunstig intelligens.

Sametinget ønsker ikke å etablere «kontroll» over eller avgrense samiske data slik at andre nektes bruken av dem. Sametinget vurderer opprettelsen av en samisk databank, hvor en kan finne bl.a. språkdata, digitalisert materiale, digitalisert historisk materiale og verifiserbar informasjon om samer og samisk samfunnsniv. For å få til dette ønsker Sametinget innflytelse over informasjonstilfanget og forvaltningen av dataene. En samisk databank vil i den forstand både kunne fremskynde utviklingen av fullverdige samiske språkmodeller, bidra til det samlede kunnskapsgrunnlaget om det samiske samfunnet, og styrke forutsetningene for at tradisjonell kunnskap videreføres til nye generasjoner.

Det samiske samfunnet kommer til å oppleve unike utfordringer knyttet til digitalisering, og en del av dette er knyttet til et mangelfullt datatilgang som følge av at det ikke finnes oppdaterte folketellinger som

belyser samisk identitet på individnivå. Dette kan påvirke det samiske samfunnets forutsetninger i digitaliseringen, siden det ikke er mulig å knytte data til samer. Dette kan bremse digitaliseringen i det samiske samfunnet, spesielt i offentlig sektor. Videre kan det påvirke hvilke fordeler det samiske samfunnet kan få av digitaliseringen, siden offentlig sektor ikke kan dra nytte av resultatene av digitaliseringen på individnivå.

Registrering av etnisitet i folkeregisteret er et spørsmål som har historiske komponenter, og som fremstår skremmende for mange. Derfor har ikke Sametingets plenum har per i dag gått inn for utbredt registrering. Imidlertid finnes det måter å opparbeide verdifull data innenfor dagens lovverk, så lenge formålet er å sikre at samer får sine rettigheter oppfylt i møte med det offentlige. Sametinget har derfor påbegynt et arbeid med mål om at alle offentlige tjenesteytere kan ta i bruk registrering av brukere, med mål om å sikre at samer får sine rettigheter oppfylt i møte med det offentlige. Barnevernet er et eksempel på en tjeneste som må og bør registrere barn med samisk språklig og kulturell tilhørighet i sine registre, for å ivareta barnas rettigheter til å vokse opp med sin språk og kultur. Dette har de i følge Datatilsynet mulighet til etter dagens personvernregelverk, men de gjør det ikke i dag.

Sametinget bedt Norges Institusjon for Menneskerettigheter (NiM) om å råd om hvordan en slik oversikt kan oppnås innenfor dagens lovverk, eksempelvis gjennom selvidentifiserende spørsmål ved inntak. NiM har varslet at de vil fremme et slikt forslag, sammen med en oversikt over aktuelle tjenester der dette bør tas i bruk. Sametinget vil etterhvert ta initiativ til at dette gjennomføres, og ber Regjeringen om hjelp til å få det implementert. Opparbeidelse av slike tjenestespesifikke registreringer vil også kunne bidra til verdifulle data i form av statistikk.

Digitaliseringsstrategien fra 2018 slo fast behovet for å digitalisere Sametingets tjenestetilbud, som har blitt fulgt opp ved bl.a. innføringen av Doarjjadiggi (Sametingets tilskuddsportal) og andre digitale løsninger eller tjenester. For å videreføre denne innsatsen har Sametinget ambisjoner om å benytte KI for å effektivisere Sametingets interne arbeid, eksempelvis ved å automatisere deler av tilskuddsforvaltningen.

Sametinget vil fornye digitaliseringsstrategien fra 2018, og vil særlig vektlegge samisk datasuverenitet, arbeid med KI, videreutvikling av samiske språkmodeller og Sametingets interne effektivisering. Strategien vil også peke på hvilken kompetanse som er nødvendig for å oppnå disse målene, og hvordan Sametinget ønsker å støtte opp om forskningen rundt kunstig intelligens og hvordan det samiske samfunnet kan dra nytte av utviklingen av kunstig intelligens. Sametinget vil fortsette å jobbe for at store teknologiselskaper åpner kildekodene slik at mindre språk også kommer inn på det språkteknologiske markedet. Sametinget forventer at også regjeringen jobber aktivt med at de store teknologiselskapene åpner kildekodene.

Sametinget har en klar forventning om at regjeringens digitaliseringsstrategi tar utgangspunkt i samisk datasuverenitet, og at strategien tilrettelegger for samisk ledelse av prosesser hvor samiske data behandles og forvaltes. Regjeringen kan avlaste eller imøtegå utfordringene som påvirker det samiske samfunnet i dag, og hjelpe til å forberede det samiske samfunnet for fremtiden. Samisk representasjon i de institusjonene hvor data om samer lages og samles i offentlig sektor kan være et godt første steg mot samisk datasuverenitet. Formålet i digitaliseringsstrategien bør inkludere prinsippene som ligger til grunn for samisk datasuverenitet.

1. Sametinget ber regjeringen om i samarbeid med Sametinget å lage en strategi for hvordan prinsippene i samisk datasuverenitet kan oppnås.
2. Sametinget ber regjeringen inkludere det samiske samfunnet, språk og kultur i satsingen på kunstig intelligens, blant annet i forskning og styrkingen av kompetansemiljø.
3. Sametinget vil delta i regjeringens innsats for forskning på kunstig intelligens. I den forbindelse behøver Sametinget finansiering til utvikling av egne tiltak og virkemidler for å følge opp satsingen.

Dearvuodáiguin /
Med vennlig hilsen

Runar Myrnes Balto
Ráđđelahttu / Rådsmedlem

*Dette dokumentet er elektronisk godkjent
og sendes uten signatur.*